

Szendrei Janka

A népszokások tanulságai

Népszokásaink mintegy fele az emberi élet nagy fordulópontjaihoz (születés, lakodalom, halál), más részük az év, többnyire

Szendrei Janka a LFZE Egyházzene Tanszékének professor emeritusa.

együttal az *egyházi év* meghatározott napjaihoz vagy időszakaihoz, elsősorban a téli-tavaszi ünnepkörhöz kapcsolódik. Az adventi népszokások újkoriak, de az ostyahordás régi iskolai eredetű szokás. Felvonulással egybekötött karácsonyi drámai játék az országosan elterjedt betlehemezés. Eredeti liturgikus jellegét mutatja, hogy csak férfi, illetve fiú szereplői voltak. Ilyen volt a ma már ritka vízkereszt-i csillagozás is. Az országszerte elterjedt karácsonyi, újévi kántálás a diákok kantációira vezethető vissza. Hasonló hozzá a Szent István vértanú és Szent János apostol ünnepét köszöntő éneklés. Keresztény színezetet kapott az annál régebbi, mágikus jelentésű regölés is. Világi tartalmúak, de szorosan az egyházi év menetét követik a böjtelő vasárnapok természeti ünnepei, meg a böjti vasárnapokon szokásos játékok és táncpótló vonulások. Kiemelkedik közülük a virágvasárnapi villózás, melynek kapcsolata a pálmás körmenettel nyilvánvaló. Egykor a virágvasárnap és húsvét körüli szokások a liturgikus szertartásokkal még szervesen egybeépülve éltek, amint erre nemcsak a történeti források utalnak, hanem egyes énekek és szövegek is magukon hordják ennek nyomait. A Balázs- és Gergely-járás, a húsvéti kántálás deákos eredetű. Az ünnepekben gazdag első félév szokáskoszorúját a pünkösödölés és Szent Iván éjszakája zárja. Virágzása idején e szokásnak is megvolt a helye a keresztény kultúra peremén, s bár rendkívül összetett rendjében a természeti és szerelmi mozzanatok uralkodnak, beköszöntő éneke, a „Jelenti magát Jézus” középkori vallási beágyazottságát igazolja.

Mindezeket részletesen bemutatni itt sem nem lehetséges, sem nem szükséges. Inkább a népszokások lelkületét szeretném röviden érzékeltetni, hiszen az többet elárul az ünneplés lényegéről, fegyelméről, kifejezési eszközeiről, mint a szokás szöveg- és dallamanyaga, és ezzel erőteljes indítást és oktatást kínál nekünk is az ünneplés rendjének fenntartásához, vagy ha kell, helyreállításához.

A népszokások összetett anyagában kellő figyelemmel felfedezhetők azok a patinás hangú, megszűrt stílust képviselő szokások, melyek a falu közösségi életében régóta rögződtek s hagyományos formákat kaptak. Az ilyen összejövetelek szertartásrendje mintegy megtartó, védő keretet jelent a dallamoknak is. Ez tehát az első tanulság: a rituále és az abba beilleszkedő zenei anyag egymásra tártasága. A rituále a hozzá illő zene nélkül sápadttá válik, a zene viszont életerejét a rituáléban nyeri el.

Romano Guardini alapvető könyvének egyik fejezetcíme: *Liturgie als Spiel*, a liturgia mint játék. Nos, a népszokás is játék. Bár a játékoság csak az egyik tényező a sok közül, s ott van mellette, eredetileg talán nagyobb súllyal, a komolyság is. Akik a szokásokban szerepet vállalnak, azok „szolgálatot gyakorolnak”, mint egy betlehemi rendtartás mondja. Játékoság és komolyság a művészetekben jelenik meg együtt. A népszokások rendje, költői szövegeik, zenéjük, énekük, a hozzájuk kapcsolódó stilizált mozgások éppolyan sajátos művészi értékkel bírnak, mint a liturgia. Mindegyikről elmondható, hogy célja nem a művészet, hanem valami annál több, mégis az eredmény egyúttal művészet, mégpedig valamiféle összművészet.

A népszokás közösségi jellegű. Közösség alakítja és viszont, közösséget formál, noha az egyéni líra hangja is helyet kap benne. Olyan anyag, formulakészlet, melyben mindenki részt vehet; leszűrt, stilizált módon, azaz olyan szinten, melyen az egyesek saját erejükből sohasem lettek volna képesek megszólalni.

Fontos tulajdonsága az is, hogy az étellel szerves kapcsolatban áll. Nemcsak onnan nő ki, hanem alakítóan visszahat rá. Elrendez, formál, szellemet ad. Befolyásolja a viselkedést, életmódot. Vagyis kulturált életformát teremt. Jól szemlélteti ezt már az is, ha csak egy „szellemekkel fűszerezett” lakomát (hagyományos sorrend, az egyes fogások tréfás-ünnepélyes konferálása, köszöntők, énekek) összehasonlítunk egy megformálatlan, szabadjára engedett mulatsággal. Nyilvánvaló, hogy a közösség kulturális élete csak bizonyos mértékig stilizált, szertartásos formákban valósulhat meg. Nem okoz ez merevséget. A gondosan szétrendezett forma elősegíti mind a megértést, mind az érzelmek gazdagabb kifejezését. A drámai szokások magyarázzák az ünnep tartalmát. Egy szertartásos szakaszokra bontott lakodalomban az ellentétes érzelmek (öröm, a búcsúzás fájdalma) sűrítve, teljes intenzitással, egymást nem gátolva jutnak érvényre, mivel mindegyik kifejezéséhez megvan a megszabott, alkalmas idő.

A népszokások eredetileg szinte kivétel nélkül kultikus jellegűek, azaz tartalmukban a természetes és természetfeletti közti kapcsolatot is kifejezték. Ez ismét teljesen analóg a liturgiával, amely szintén természetes, anyagi, látható jelekkel közvetíti a természetfölötti tartalmat. Az üdvösségtényekre való emlékezés, majd áldáskérés és -osztás a legtöbb szokás gondolatmenetére jellemző. A szokások rendje a nép életében nemcsak kultúrát, hanem egyben liturgikus kultúrát is jelentett. A babonák egy része e kapcsolat meglazulásakor, az összefüggésből való kieséssel jött létre.

Mindezt a népszokások kultúrája tanulmányozást érdemel, nemcsak anyagszerzésért, hanem elvi, módszertani tanulságaiért is. A népi és liturgikus kultúra összehangoltsága sok nemzedék fáradságos munkájának eredménye, melyben a cél végső soron a természetes és vallási élet egymásra-vonatkoztatása volt. Ezt elsősorban az előbbi szakralizálásával érték el. A szakralizálás itt nem csak belső megszentelést jelent, hanem formaalakítást is: az ünnep ebben nagyobb életteret kap, folytatódik a templomon kívül is. És ezt a mai deszakralizáló, szekularizáló tendenciák közepette nem lehet eléggé hangsúlyozni.

A népszokások kultúrája tiszteletet, védelmet érdemel. Még ha nincs is kifejezett vallási vonatkozása, akkor is magatartásbeli fegyelmezettséget, szellemi fogékonyságot, a rend és a szimbólumok iránti érzéket, a közösségi szellemet táplálja. Olyan alap ez, melyre a magasabb rendű könnyebben épülhet. De gondolhatunk egészen egyszerű párhuzamokra is: például, ahol nagy az éneklőkedv és sokat énekelnek közösen, ott a templomi ének is elevezebb.

A népszokásokból nem annyira konkrét szövegeket, dallamokat, formákat kell közvetlenül átvennünk, hiszen az alapvető anyagismeret is mutatja, hogy ezek templomi szertartások céljára nem alkalmasak. De a népszokás-kultúra számos eleme közvetve figyelmeztet a liturgikus kultúra alkatrészeire. Így például a népi parlando recitáció figyelmeztet a prózai liturgikus szövegek recitálásának fontosságára; a hajlítgatásokkal, cifrázatokkal ékesített népdalok a melizmatikus éneklés értelmére és technikájára; az alakoskodó játékok a kidolgozott mozgású, ünnepélyes öltözetben végzett liturgikus cselekmények expresszív hatására. Kész szövegeket sem vehetünk át, de használhatjuk azt a veretes, és képekben gazdag, a Bibliához közel álló nyelvet, melyet falvainkban hallani lehetett, s melyet a nép el is vár papjaitól.

S amit talán ma a legfontosabb életben tartani, az az ünnepnapok számontartásának, a rájuk való felkészülésnek fegyelme, (e hagyományos értékvilág megbecsülése), mindaz, amit az egyházi nyelvezet *obszervanciának* nevezett. Ha ez megvan, akkor nem kell félnünk az ünnepeket elszegényítő üzletiesség és szórakozásdivat veszélyeitől.

Andrásfalvi betlehemes, Kakasd, Tolna m., 1954, Gyűjtő Kertész Gyula, Kiss Lajos.

Pünkösdölő, Vitnyéd, Sopron m., 1963, Gyűjtő Sztanó Pál, Morvai Ilona.